

Ўрта осие давлатларининг ўзаро ахборот алмашинув сиёсатининг панорамаси

Жумаев Маъруфжон Шарифжон ўғли

“Эл-юрт умиди” жамғармаси Матбуот котиби, ахборот сиёсати масалалари бўйича ижрочи деректор маслаҳатчиси

Аннотация. Ушбу мақолада Ўрта Осиё минтақасида жойлашган мамлакатларнинг ўзаро ахборот алмашинув сиёсати, давлатлар ўртасидаги ҳамкорлик алоқалари, ахборот алмашиш бўйича имзоланган норматив ҳуқуқий ҳужжатлар, камчиликлар каби масалалар ёритилган.

Калит сўзлар: ахборот алмашинуви, ахборот коллаборацияси, мамлакатлар ахборот сиёсати.

Аннотация. В данной статье освещены такие вопросы, как политика взаимного обмена информацией стран, расположенных в Центрально-Азиатском регионе, отношения сотрудничества между государствами, подписанные нормативно-правовые документы по обмену информацией, недостатки.

Ключевые слова: информационный обмен, информационное сотрудничество, информационная политика стран.

Annotation. This article covers issues such as mutual information exchange policy of the countries located in the Central Asian region, cooperation relations between the states, signed regulatory legal documents on information exchange, and shortcomings.

Keywords: information exchange, information collaboration, information policy of countries.

Кириш

XXI ахборот асрида, фойдали ва долзарб, инновацион ғоялар, маълумотлар қиймати юқори баҳоланиши ҳақидаги фикрлар кўплаб футурологлар томонидан айтиб ўтилган ва бу айни пайтда ўз тасдиғини топаётганини кўрмоқдамиз.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган янги модернизация даврида жаҳон тараққиётининг ҳозирги босқичи бўлган глобаллашув жараёни тенденцияларига Ўзбекистоннинг ҳар томонлама муносиб бўлишини талаб қилмоқда. Бу борада 2017 йил 7 феврал куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан ПФ-4947-сонли фармони билан тасдиқланган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг 5.2-бандида кўрсатиб ўтилган “Ўзбекистон Республикасининг халқаро нуфузини мустаҳкамлаш, мамлакатда олиб борилаётган ислохотлар тўғрисида жаҳон ҳамжамиятига холис ахборот етказиш” вазифасини амалга ошириш ватанимизни янги тараққиёт йўлига олиб чиқишнинг муҳим омилларидан бири сифтида кўрсатиб ўтилган.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Мақолани ёзиш давомида бир қатор илмий адабиётлардан, телевидение соҳасига тегишли бўлган ўқув қўлланмаларидан ва Президентимизнинг оммавий ахборот воситаларига тегишли қарор ва фармонларидан фойдаланилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев ҳамда Биринчи Президент И.Каримовнинг концептуал қарашлари, ахборот хавфсизлиги, ахборот хуружларига қарши иммунитетни шакллантириш, ахборот маконида ўз ўрнимизга эга бўлиш, халқаро алоқалар, Ўзбекистоннинг ижобий имиджи, мамлакатнинг қўшничилик муносабатларини яхшилаш каби масалаларга бағишланган Қарорлар ҳужжатлар фикр ҳамда асарларига, фармонлар ва фармойишлари, қатор норматив ҳуқуқий таянилди. Илмий ишнинг назарий асослари сифатида Назира Абдуазизованинг “Мустақил Ўзбекистон журналистикаси тарихи”, Е.П Прохоровнинг

«Введение в теорию журналистики», Мухтор Худойқуловнинг «Журналистика ва публицистика», Перхан Алламбергеновнинг «Тележурналистика жанрлари», И. Фэнгнинг «Теленовости, радионовости» китоблари каби ўқув қўлланмаларни, мақоланинг услубий асослари сифатида эса Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги қонун, «Ахборот олиш эркинлиги тўғрисида»ги қонунларни келтириш мумкин.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқотда кузатиш, суҳбат, эксперимент, натижаларни математик-статистик усулда таҳлил қилиш усулларидан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

Ўзбекистон ташқи сиёсатида мустақил қардош давлатлар - Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркменистон билан дўстлик алоқаларини, ўзаро манфаатли ҳамкорликни ўрнатиш, мустаҳкамлаш, чуқурлаштириш асосий йўналишлардан биридир. Негаки, бу мамлакат халқларининг тарихи, маданияти, тили, дини бир-бирига яқиндир. Улар минг йиллар давомида бир иқтисодий, маънавий-маданий маконда яшаб келдилар.

Марказий Осиё мамлакатлари даражасидаги интеграцияга келсак, у ўзининг алоҳида хусусиятлари билан ажралиб туради. Бу интеграция ўз мохиятига кўра ҳамisha халқ интеграцияси бўлиб келган ва шундай бўлиб қолмоқда. Хусусан Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон давлатларининг ягона иқтисодий макон тўғрисида имзолаган шартнома М.О халқлари олдида турган мураккаб вазифаларнинг биргаликда хал қилиш йўлида қўйилган муҳим қадам ҳисобланади.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан қўйидаги фикрлар такидланган эди: «Бизни ҳамisha ўйлантириб келадиган яна бир муҳим масала – бу ёшларимизнинг одоб-ахлоқи, юриш-туриши, бир сўз билан айтганда, дунёқараши билан боғлиқ»³⁴. Ушбу масалалар ҳақиқатда ҳам бугунги ва ўтмиш сиёсатининг асосий урғуларидан бири ҳисобланган ҳамда ўринли таъкидланган. Ёшларни ахборот хавфсизлиги таъминланган муҳитда тарбиялаш бу келажакнинг асоси ёрқин ва ҳавфсиз, бардавом бўлишини таъминлайдиган ҳамда бирламчи вазифаси ҳисобланади. Ўрта Осиё мамлакатлари орасидаги мустаҳкам алоқалардан ташқари шаффоф ва тўғри йўлга қўйилган ахборот алмашинувининг ушбу минтақада жойлашган мамлакат ёшларига ҳам бевосита ижобий таъсир этади.

Хозирги кунга келиб нафақат ёшлар, балки катта авлод вакиллари ҳам ахборотга бўлган талабларини асосан ижтимоий тармоқлар ва гаджетлар орқали қондиришмоқда. Халқаро миқёсда мобил қурилма фойдаланувчилари асосан интернет тармоқлари орқали янгиликлар ва кўнгилочар саҳифаларга кўп қизиқишаётганини таъкидлаб ўтиш лозим бўлади ва шунга яраша медиа махсулотлар қамрови ҳам каттароқдир. Бу эса оммавий ахборот воситаларидан берилаётган махсулотларни мослаштирилишини талаб қилади. Cisco Visual Networking берган рақамларга кўра, 2018 йилда интернет фойдаланувчиларининг трафики харажатларининг 74% ни видеолар ташкил этган. Ўрта Осиё оммавий ахборот воситалари кенг аудиторияга мўлжалланган янгиликларни етказиш ва тарқатиш учун янги платформаларни ўзлаштириш чораларини кўллашмоқда.

Минтақада қамров ва қурилмалардан фойдаланиш имкониятлари мавжудлиги туфайли бошқаларга таққослаганда нисбатан кўрсаткичлар яхшироқ. Ўрта Осиё мамлакатларида интернетнинг чекка ҳудудларга етиб борганлик деярли 100% ни ташкил этади. Ваҳоланки, дунё миқёсида бу кўрсаткич 96% дир. Телекоммуникацион тармоқларнинг модернизация ва провайдер компанияларининг 4G ва 5G ўтганлиги туфайли фойдаланувчилар тезкор тарзда интернетдан, шунингдек, қурилманинг турли функцияларидан фойдалана олишади. Манашундай қулай омиллар туфайли ижтимоий тармоқларда Ўрта Осиё минтақаси мамлакатлари янгиликларига ихтисослаштирилган бир қанча сайтлар ҳамда саҳифалар бугунги кунда фаолият юритмоқда. Centralasia.news; sputniknews.ru; fergananews.com; trend.az; russian.rt.com; ca-portal.ru; centralasia.media; timesca.com, regnum.ru каби сайтларда ва рукнларда Ўрта Осиё минтақасида рўй бераётган сиёсий-ижтимоий, маданий, илмий-технологик янгиликлар бериб борилади. Минтақада жойлашган мамлакатларнинг ўзаро алоқалари ҳамкорлиги ва муносабатлари ҳам ёритилиб борилади. Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон Республикаларига оид янгиликларни ёритиб борувчи, улар ўртасидаги ахборот алмашинувидаги асосий воситачи вазифасини бажарувчи кенг қамровли ОАВлар ҳам мавжуд. Ўзбекистон ахборот агентлиги «ЎЗА»,

³⁴Ш.М.Мирзиёевнинг Тошкент шаҳар Учтепа туманидаги 78-мактабдаги нутқидан. 2018 й.

Қозоғистон ахборот агентлиги “Казинформ”, Қирғизистон ахборот агентлиги “Кабар”, Тожикистон ахборот агентлиги “Азия-плюс”, Туркменистондаги ягона ахборот агентлиги “Туркмендавлет хаберлари” (ТДХ) каби республикаларнинг етакчи ахборот агентликлари минтақадаги ахборот алмашинуви ва сиёсатига катта таъсир этади ҳамда, Ўрта Осиё давлатларининг халқаро ахборот майдонидаги имиджини шакллантиришда асосий рол ўйнайди. Бундан ташқари, минтақадаги республикаларнинг етакчи информацион телеканаллари “Ўз24”, “24К3”, “КГ24” ҳисобланиб, Ўрта Осиё мамлакатларига оид янгилик сайтларига маълумотлар манбаси бўлади.

Ўрта Осиё минтақасида жойлашган давлатларнинг ахборот сиёсати халқаро стандартлар асосида ва миллий йўналишлардан келиб чиқиб шакллантирилади. Қоидага кўра, ахборот сиёсатининг мақсад ва вазифалари, қатор қонун актлар, массмедияни қўллаб-қувватлаш учун молиялаштириш ҳукумат органлари томонидан белгиланади. Бу масалаларга ҳукумат органлари қарорлари изоҳлари ва мамлакат фаолиятини ижобий ёритиш, ахборот бериш, турли-туман маълумотлар тарқатишдаги хавфсизлик дастурлари ҳам киради. Давлат органлари халқ манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ахборот сиёсатини белгилайди, бюджет харажатларини самарали сарфланишини кўриб чиқади, ягона ахборот маконини яратади, массмедия ва интернет, жамоатчиликнинг фаолиятини назорат қилади. Марказий Осиё мамлакатлари давлатлари шахс, жамият ва давлат ўртасидаги қарашларини мувозанатга солиш ҳақида изланмоқдалар. Лекин бу жараёнда турлли тафовутлар юзага келади. Ахборот маконини назорат қилиш мақсадида баъзи Ўрта Осиё мамлакатларида, турли сайтларда, блогларда, оппозицион сайтларда, ижтимоий тармоқларда мамлакатнинг манфаатини ҳимоя қилиб фикрлар, постлар қолдириб борувчи фойдаланувчилар тайёрланмоқда.

Сиёсат ўзига ҳос бизнесга айланганлигини бугунги кунда кўпчилик салоҳиятли инсонлар англаб етдилар. Бугунги кун кишининг онги информацион зўриқишга дучор бўлмоқда. Шунинг учун ҳам ортиқча, кераксиз маълумотлардан чекланишни ахборот истемолчиси мақул кўрмоқда. Ақлий зўриқтирадиган маълумотларга инсонларда иммунитет шаклланиб, пассивлик юзага келмоқда. Анашулардан келиб чиққан ҳолда, Ўрта Осиё мамлакатлари ахборот сиёсати хавфсизликни таъминлаш, зарур ва ишончли маълумотларни узатиш кабиларга йўналтирилган. 1990 йилда Ҳамдўстлик мамлакатлари ўртасида “Ахборот йўналишида ҳамкорлик келишуви”, “Ҳамдўстликка аъзо мамлакатларнинг давлат ахборотидан фойдаланиш ва уни олиш масаласида низом”, “МДХнинг ягона ахборот маконини шакллантириш концепцияси”, “МДХга аъзо мамлакатлар – давлат илмий-техникавий янгиликларидан эркин фойдаланиш ва алмашиш келишуви”, имзоланган бўлиб, бу МДХ минтақасидаги ягона ахборот маконини яратиш ва ҳамкорликдаги ахборот сиёсатини олиб боришга мақсадига қаратилган. 1996 йилда Ҳукумат раҳбарлари кенгаши томонидан “МДХ ахборот маконини шакллантириш юзасидан концепция” тасдиқланган. Ҳужжатда, телекоммуникацион хизматлар, дастурлар учун шароит ва амалга оширилиш механизмлари, мамлакатлараро ахборот алмашинуви ривожлантириш кабилар МДХ аъзо давлатларининг ташкилий масалалар ва принциплари этиб белгиланган. Ушбу концепцияга кўра, МДХ ахборот майдони – бу ҳамкор мамлакатларнинг ўзаро манфаатли келишувлари, ахборот сиёсати асосида олиб бориладиган медиа майдонидир. Фуқароларига, давлат фаолиятига тегишли бўлган очиқ маълумотлардан тўсиқлар ва цензурасиз, миллий ва хорижий янгиликлардан эркин фойдаланиш ҳуқуқини таъминлаш кабилар шартномаларга аъзо мамлакатларнинг умумий манфаатлари этиб белгиланган. Ушбу мақсадларни амалга ошириш учун “Мир” телерадио компанияси ташкил этилган. МДХга аъзо мамлакатларнинг сиёсий-жамият, иқтисодий ва маданий ҳаётида рўй бераётган янгиликларни тўхтовсиз ва объектив равишда бериб бориш мақсадида журналистлар йўналиш олиб иш олиб бордилар. МДХ давлатларининг оммавий ахборот воситалари ўртасидаги ҳамкорлик йўқлиги сабабдан ўзига ҳос алоқаларни ва улар ўртасида рақобатни шакллантириш, бунинг оқибатида ахборот маконини вужудга келтириб аъзо мамлакатлар ўртасидаги пайдо бўлиши мумкин бўлган ихтилоф, кескинлашувларни ОАВ орқали бартараф этиш ҳам режалаштирилган эди. Собиқ иттифоқ мамлакатларининг мустақилликларини қўлга киритишганидан сўнг, гуманитар қадриятлар майдонини яратиш уларни бирлаштирадиган фактор бўлиши лозим эди. Бу эса массмедия орқали “ҳукумат ва халқнинг ўзаро яқин алоқаларини мустахкамлаш, умумий сиёсий ва жамият руҳини яратиш ҳамда низоларни келтириб чиқарувчи ёд ғояларни кириб келишига қаршилик кўрсатиш” каби мақсадларни ўз ичига олган эди. МДХга аъзолар умумий ахборот сиёсатини яратиш учун, гуманитар ҳамкорлик бўйича кенгашни ташкил этиш муҳим эди. Коммуникация воситалари ва ахборот йўналишидаги кенг тармоқли ҳамкорлиги, механизмларининг ривожлантириш ушбу ҳамкорлик органининг мақсадлари

этиб белгиланди. Муҳим вазифаларни аниқлаш ва гуманитар йўналишлардаги ривожланиш, халқаро замонавий дастуриш таъминотлар билан таъминлаш, ахборот коммуникациялари йўналишидаги лойиҳа ва тадбирларни амалга ошириш асосий функциялардан этиб белгиланган эди. Ўрта Осиё мамлакатлари ўртасида 2007 йилда имзоланган “Узоқ муддатли ривожланиш ва ҳамкорлик концепцияси”да гуманитар йўналишларда алоқаларни ривожлантириш ва барча даражалардаги самарали мулоқот майдонини яратиш асосий мақсадлардан этиб белгиланган эди. Бу мақсадларни амалга оширишда оммавий ахборот воситалари асосий ролни ўйнаши керак эди.

Ўрта Осиё давлатларида ҳамкорликдаги ахборот сиёсатини амалга ошириш учун бугунги кунга келиб етарлича шарт-шароитлар яратилмоқда. Олдинлари бундай шароитларни яратиш учун Ўрта Осиё мамлакатларининг ўзаро сиёсий муносабатларидаги номутаносиблик ва келишмовчиликлар йўл қўймас эди. Бир томондан лидерлар халқаро стандартлардан четлашмасликга, дунё ҳамжамияти кўз ўнгига сиёсий маргинал бўлиб кўринмаслик учун интилмоқда. МДХга аъзо мамлакатларнинг кўпчилигида ахборот тарқатиш учун ҳуқуқий асос яратилган. Одатда демократик жамиятда, ахборот сиёсатини шакллантиришда етакчи сиёсий париялар ҳам муҳим роль ўйнайди. Ўрта Осиё мамлакатларининг ахборот ҳамкорлигидаги пассивликни қўйидагича изоҳлаш мумкин: у ёки бу давлатни иқтисодий барқарор эмаслиги ва кучсизлиги, ахборот сиёсати эркинлигини пасайтиради ҳамда кучли назорат ўрнатилганлигига далолат беради. Журналистика давлат бюджетига қараб қолса албатта сиёсий бошқарув манфаатларидан келиб чиққан ҳолда иш олиб боради, хох ҳукумат адолатли сиёсат олиб борсин хох нотўғри. Иқтисодий кучли бўлмаган давлат бошқарув органлари томонидан плюриализмнинг пайдо бўлишига, ортиқча харажат ҳамда мавжуд имкониятларини чекловчи, танқид ёғдирувчи таҳдид, миллий ҳавфсизликга путур етказувчи омил сифатида баҳоланади. Ўрта Осиё мамлакатларининг бошқарув органлари ахборот сиёсати бўйича тузилган келишувларини амалга оширишлари учун қилинадиган асосий ишлар хали олдинда турибти ва бу имзоланган ҳужжатларни тўлиғлигича ҳаётга ҳам тадбиқ этилалишидан далолат беради.

Битимлардаги келишувларни тўлиқ амалга ошириш аввало мамлакатларнинг ички ахборот сиёсатини ривожлантириш билан бошланади. Бу вазифаларни амалга ошириш учун, юртимиз телевидениясини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган. Мамлакатимиз телевидениесида эфирга узатиладиган информацион дастурлар куннинг энг асосий воқеаларига тезкорлик билан жавоб бериб, аҳолини юртимизда ва хорижда рўй бераётган барча ўзгаришлардан хабардор қилиб, унинг турли воқеа ва ҳодисалари тўғрисида тасаввурга эга бўлишида ёрдам беради. Зотан, ахборий дастурларнинг муҳим вазифаси ҳам шундан иборат. Бу Вазирлар Маҳкамасининг “Республика аҳолисининг ахборотларга бўлган эҳтиёжини тўлароқ қондириш, телерадиодастурларни мазмунини тубдан яхшилаш” тўғрисидаги қарорида ўз тасдиғини топган.

Сўнги йилларда қўшни мамлакатлар билан ўзаро алоқалар тикланиб, янада мустаҳкамлашиб бораётган паллада, қардош мамлакатларда рўй бераётган воқеа-ҳодисаларга нисбатан янгиликлар дастурларининг реакциялари ҳам ўзгарди. Олдин у давлатларда рўй бераётган воқеа воқеаларга нисбатан бироз эътиборсизлик билан, аниқроғи панжа ортидан қаралган бўлса, ҳозирга келиб эса очиқлик билан ўзаро ахборот воситалари ёритилмоқда. Ўзаро янгиликлар алмашинуви ҳам сезиларли даражада ўсди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Эрих Фихтелиус. Радио ва телевидение асослари. Тошкент: Шарқ, 2002. Ф.Мўминов. «Журналистика ижтимоий институт сифатида», Т.: Университет, 1998.
2. Дўстмухамедов Х.Н. Оммавий ахборот воситаларини ривожлантиришнинг демократик андозалари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2005.
3. Ўзбекистон Миллий университети. Нодавлат телевидение ва радио. Ўқув услубий мажмуа. Тошкент: Университет, 2012.
4. Прохоров Е.П. Введение в теорию журналистики. – Учеб. пособие. Серия “Практическая журналистика”. – Москва: РИП-холдинг, 2000.
5. Худойкулов М. Журналистика ва публицистика. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Университет, 2008.